

HEIDEGGER, MODERN BİLİM VE SANAT

Tuğba Genç *

ÖZET

Bu çalışma, Heidegger'in modern özneye, modern bilime yaklaşımını, getirdiği eleştirileri ve kurtarıcı olarak gördüğü sanatın işlevini anlatmaktadır. Heidegger'in modern bilim ve teknik üzerine eleştirileri, çözüm olarak sunduğu yaklaşımlar da burada tanımlanmaktadır. Sanatın kurtarıcılığı savı özellikle şiir üzerinden temellendirilmektedir. Bu çalışma, yaşadığımız yüzyılda Heidegger'in öngörülleri ve eleştirilerinin taşıdığı önemi bir ölçüde fark ettirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Tekhne, Özne, Real Olan, Teori, Varlık, Physis, Poiesis, Teknik, Alethia, Çerçeveleme, Koruyucu Güç, Sanat, Şiir, Dil, Hakikat

ABSTRACT

This article is based on Heidegger's approach and critical looking in to modern subject and modern science as well as function of the art which was seemed as possibility of salvation by him. Heidegger's critique about modern science and technique and his offer can be seen as artistic creation and especially poetry. It is obvious that Heidegger's prudence and critique stand for a big importance in our century and this article intends to familiarize you with this importance.

Key words: Tekhne, Subject, Reality, Theory, Being, Physis, Poiesis, Tecnique, Alethia, Framing, Protective Forces, Art, Poetry, Language, The Truth

* Yüksek Lisans Öğrencisi (mezun) / Felsefe Bölümü/ Akdeniz Üniversitesi / tuqba@dipreklam.com.tr

HEIDEGGER MODERN BİLİM VE SANAT

Heidegger ve Modern Bilim

Heidegger'in Batı metafiziği, bilim ve teknolojiye dayalı öznecilik eleştirisi yaşadığı çağa da farklı şekilde yaklaşmasına yol açmıştır. Kendi çağı içerisindeki modern özne-insan yaklaşımını da eleştirmiştir. Eleştirisini modern bilimin kesinliği ve her şeyi bilimle temellendiren modern özne üzerine kurmuştur.

Heidegger'in teknoloji üzerine düşünceleri modern bilimin teknik kavramı eleştirisine ve Antik Yunan'ın tekhne kavramına dayanmaktadır. Descartes'le başlayan modern özne temelli felsefelerin amacı, doğaya egemen olarak onda mevcut olan yasaları bilmektir. Doğaya egemen olma ve onun yasalarını bilme isteği öznenin kendini apaçık bilmesi üzerine temellendi... Cogito her şeyi kendi tasarımı olarak ortaya çıkarmaktadır. Modern felsefe ve bilim öznenin her şeyi kendisine görüldüğü gibi inşa etmesi üzerine kurulmuştur. (ÇÜÇEN 2003, s.175)

Bu hali ile de özne olanaklılık koşulu olmak üzere, bilgi ve bilim her şeyi bilen açıklayan konumuna yükselmiştir. Bu şekilde her şey özne metafiziği ve özne merkezliyle açıklanmaktadır. Oysa Heidegger'de özne, transendental yapısından kurtularak, uygulayıcı bir aktör haline gelir. Bu bilme, ol anlamına gelir. Çünkü Heidegger'in edilgen öznesi nesne ile ontolojik ilişki içerisinde.

Modern bilim Heidegger'e göre metafiziğin son halidir. İnsan yaşantısındaki her türlü yaklaşım, sanat, eğitim, siyaset, sanayi her şey bilim ile temellendirilmeye çalışılmakta, her alan bilimin kesinliğine dayandırılmaktadır. Bu da metafizik yaklaşımın farklı bir halidir. Oysa Antik Yunan'da ve Ortaçağ'da bilim yaklaşımı farklıdır. Yunan'da bilim doğanın gözlemlenmesidir, kesinlik arayışı yoktur. Yunan *episteme*'sinde insan nesneye sahip değildir. Yalnızca nesneyi gözlemler ve onun hakkında bilgi sahibi olur; karşısına çıkan şeyi olduğu gibi, açık bir şekilde kavrar. Antik Yunan'da *hypokaimenon* anlamında özne, insanın karşısında mevcut olandır; var olan şey, gerçekliktir. İnsan da bu mevcut olan ile birlikte var olur, bağımsız bir varoluşa sahip değildir. Antik Yunan'da karşılaşılan her şey mevcut olandır.

Ortaçağ'da ise Hıristiyanlığın etkisi bilimde de kendini gösterir. Bilim inanç tarafından şekillendirilmektedir. Modern bilim ise matematik ile doğanın bilgisinin araştırılması ve dönüştürülmesini içermektedir. Modern bilim kesinlik iddiası ile Ortaçağ'ın dinsel düşüncesinin yerini almış; iktidar olmuştur.

Heidegger'e göre bilim "var olan her şeyin bize kendisini sunduğu bir yoldur ve aslında tayin edici bir yoldur. Bilim real-olanın teorisidir." (HEIDEGGER 1998, s.14) Burada tanımlanan bilim modern çağın bilimidir. Ne kadar farklı olsa da modern bilim Platon'dan beri süregelen Grek felsefi düşüncesinde temellenir.

Real olan (das wirkliche) çalışmanın (des wirkenden), çalışan (wirkf) şeyin alanını gerçekleştirime çıkarır... Çalışmak yapmak (tun) anlamına gelir. Peki, yapmak ne anlama gelir? Bu sözcük "dhe" kökünden gelir; Grek dilindeki "thesis" de bu kökten gelir. Bununla birlikte, yapmak sadece insan etkinliği anlamına gelmez; her şeyden önce eylem ve fail-olma anlamında etkinlik anlamına gelmez. Gelişip-büyüme de, yani doğanın (physis) hüküm sürmesi de bir yapmadır. Ancak daha sonraki bir zamanda physis ve thesis sözcükleri karşıt hale gelirler ki bu da ancak onları aynılık belirlediği için, sırası geldiğinde mümkün hale gelen bir şeydir. Physis, thesis'tir: kendisinden hareketle öne bir şeyi koyma, buraya bir şey yerleştirmek, bir şeyi buraya ve öne çıkarmak, yani mevcud olmaya çıkarmak. (1998, s.17)

Burada söylenmeye çalışılan şey, real aslında çalışma sürecidir, yalnızca ortaya çıkan sonuç demek değildir. Aristoteles'te bu süreç *energeia* kelimesi ile anlatılır, çalışma içinde süregitme anlamına gelir. Oysa Roma'da bu kelime *actio* olarak değişir; fakat *actio* bir sonuçtur, bir süreçten sonra ortaya çıkmıştır, öne çıkarılmış olandır. O artık *real olan*'dır. Real, real olan- nesne olarak, karşıda duran şey haline gelir. Bu onu yalnızca sonuç olarak ele almak, nesnelik alanına atmak ve yapan, edenden ayırmaktır. Başka bir şekilde ise real olan olgusal olan haline gelmiştir. Olgusal olan modern bilimde olgusalılık, kesinlik halini almıştır. "Bilim real-olanın teorisidir." tanımı içerisinde real olandan bahsettik. Peki, burada teori ne anlama gelmektedir?

Teori, sözcüğü Grek dilindeki theorin fiilinden gelir. Bu fiile ait olan isim theoria dır... Theorein fiili, iki kök sözcüğün thea'nın ve horao'nun biraraya gelmesinden çıktı. Thea, bir şeyin kendisini gösterdiği dış görüntü, veçhedir. Bir şeyin kendisini sunduğu dış görünüşür... Horao şu anlama gelir: bir şeye dikkatlice bakmak, onu gözden geçirmek, ona yakından bakmak. Böylelikle bundan şu çıkar ki, theorin, thean horan'dır; mevcudolan şeyin görülebilir hale

geldiği dış görünüşe dikkatlice bakmak ve böyle bir görüş-görme-sayesinde ondan gözlerini ayıramamaktır... İki sözcük Thea ve horao, thea ve ora şeklinde okunabilir. Thea tanrıçadır... Grek dilinde ora sözcüğü, bizim sahip olduğumuz itibarı, bizim bahsettiğimiz şerefi ve saygıyı imler... Bu durumda theoria mevcudolan şeyin gizinden-çıkmasına saygı dolu bir kulak kabartma olur. (1998, s.23)

Theoria sözcüğü bu anlamı ile kendini açığa koyana saygı anlamına gelir. Bu Grek teorisinin tanımıdır.

Greklerden gelen teori ile modern zamanda kullanılan teori kavramları arasında fark vardır; fakat Grek teori'si modern zaman teorisi içerisinde gizli kalmıştır. Greklerden sonra Romalılar *theoria* kelimesini *contemplatio* kelimesine dönüştürmüşlerdir. Böylece Greklerdeki kelimenin özü yok olup gitmiştir. Romalıların *contemplari*'si şu anlama gelmektedir: “bir şeyi ayrı bir dilim halinde bölmek ve onu orada kapatmak.”(1998, s.25) Modern bilimde de görelilik teorisi, evrim teorisi gibi kullanımlar *contemplatio*'nun izlerini taşımaktadır. Almandada *contemplatio* sözcüğü *betrachtung* olarak çevrilmiştir ve manipüle etmek, bir şeyin üzerinde çalışarak ondan emin olmak, sabitlemek anlamına gelmektedir. Buna göre modern bilimde teori, real olanın manipüle edilerek sabitlenmesi, nesneleştirilmesi anlamına gelmektedir. Belli alanlarda nesnelere sınıflandırmak, bunlar üzerine grup grup eğilmek bilimde “uzmanlaşma” dediğimiz şeydir. Uzmanlaşma modern bilimin disiplinler olarak ayrılması anlamına gelmektedir.

Heidegger'e göre modern bilimin bu yaklaşımı bilimin özüne ters düşmektedir. Bilim real olanın manipüle edilmesine karşı çıkmaktadır. Bilim tersine real olanın saf haliyle kavranmasını savunur. Bilim real olana onu değiştirmek maksadıyla yaklaşmamalıdır. Oysa Heidegger'e göre modern bilim real olana saldırır. Real olanı düzenleyerek, onu incelenebilir ve takip edilir bir hale getirir. Modern bilim adamı şeylerin olduğu gibi mevcut-olmalarına izin vermemektedir. O, şeyleri ele geçirir, nesneleştirir ve karşısına koyup kendine göre şekil vermektedir. Mevcut-olan karşıda-duran haline gelmiştir.

Modern bilimin bu yaklaşımı, insanın doğayı karşısına alması anlamında gelmektedir. Artık insan doğanın içinde olmayıp, onu karşısına almıştır. Özellikle Modern dönemin kurucusu sayılan Descartes ile birlikte insan karşısında duranı, gerçekliği kendisine göre tasarlamaya başlamıştır. Bu, insanın kendisi ve dış dünya ayrımı yapması demektir. Böylece insan, gerçekliği kendisine görüldüğü şekliyle, düşünme nesnesi olarak karşısına alarak

tanımlamaktadır; özne metafiziği başlamıştır. Böylece Greklerin öznesi nesne haline gelmiş, Greklerde gerçekliğin içerisinde olan insan ise özne olmuştur. *Subject* ve *object*'in yeri değişmiştir. Modern insan sahip rolünü oynarken, hesaplanabilir, denetlenebilir dünya da insanın karşısında duran bir resim haline gelmiştir. Modern bilim nesne ve özne arasındaki bu derin kopukluk üzerine inşa edilmiştir.

Modern bilim Heidegger'e göre bu anlamda özne olan insanın eseridir. Modern teknik de bu alana aittir ve her şeyi nesnellikle ele almaktadır. Peki, Heidegger'e göre teknik ne anlama gelmektedir? Modern dönem insanı olarak her yerde özgürlükten yoksun olarak tekniğe bağlanmış durumdayız. Bizi bu şekilde bağlayan teknik ve tekniğin özü nedir? Heidegger'e göre teknik ve tekniğin özü aynı şey değildir.

Yunanlılar *Varlık*'ı (*Being*) doğrudan kavramayı başarabilmişlerdir. Bu şekilde *Varlık* onlar için açığa çıkmanın bir tarzı, mevcut olanın kendini göstermesi, öne çıkmasıdır. Açığa çıkma *physis*'tir. *Physis*'in açığa çıkması üstü örtük olanın, gizli olanın kendisini açmasıdır. Açık olmayandan veya üstü kapalı olandan açık hale geçme *poiesis*'tir. *Physis* ve *poiesis*'in kendini öne çıkarma tarzlarından birisi *tekhne*'dir. Bu kavram bir yandan el becerisi, sanatlar, diğer yandan düşünme anlamına gelir. "Düşünme olarak *tekhne*, *Varlık*'ın açık olmayan durumdan açık olan duruma, mevcut olmayan durumdan mevcut olana, gizemli olandan açık olana yükselme tarzıdır." (ÇÜÇEN 2003, s.176)

Peki, modern bilim içerisinde teknik dediğimiz şey nedir? Teknik, tekniğin özü ile aynı şey değildir. Teknik amaçlara ulaşmak için bir araç mıdır? Bu şekilde tanımlanabilir fakat bu tanım bize tekniğin özünü vermez. Teknik sözcüğü Grek dilinden gelir ve bu kültür için çok önemli bir kavramdır.

Teknikon, *Tekhne*'ye ait olan anlamına gelir. Bu sözcüğün anlamı bakımında iki şeye dikkat etmeliyiz. Birincisi, *tekhne*'nin yalnızca el becerisine dayalı etkinlikler ve hüneler için değil, aynı zamanda zihin sanatları ve güzel sanatlar için de kullanılan bir ad olmasıdır. *Tekhne* sözcüğüne ilişkin olarak dikkat edilmesi gereken diğer husus daha önemlidir. *Tekhne* sözcüğünün pek erken zamanlardan Platon'un zamanına kadar episteme sözcüğü ile bağı vardır... Onlar bir şeyde bütünüyle yurdunda olmak, bir şeyi anlamak ve bir şeyde yeterli olmak anlamlarına gelirler. Böyle bir bilme, açılma sağlar. Açılma olarak bilme, gizini-açmadır... Aristoteles'e göre *Tekhne*, *aletheia*'in bir tarzıdır. *Aletheia*, kendini öne çıkarmayan ve henüz önümüzde burada durmayan, bir an öyle bir an böyle görünüp beklenmedik bir şekilde vuku bulabilen her şeyin gizini

açar... tekhne’de belirleyici olan şey, yapmada, elle işlemede veya araç kullanmada değil, ama daha çok yukarıda anılan gizini açmada yatar. Tekhne imal etme olarak değil, gizini-açma olarak bir öne çıkmaz.(- 1998, s.54)

Aletheia kavramı varlığa getirme anlamına gelir, bu gizli olanın açığa çıkması anlamında varlığa getirmez. Bu anlamda tekniğin özü *aletheia* ile tam bir bütünlük içerisindedir. Çünkü varlığa getirmenin temeli açığa çıkarmada yatar. Demek ki, teknik yalnızca bir araç değil, bir açığa çıkarma biçimidir. “Teknik, açığa çıkartma ile aşikârlığın, *aletheia*’nın yani hakikatin gerçekleştiği bölgede ortaya çıkar.” (-1998, s.19)

Bu tanım modern teknik için de geçerlidir. Modern teknik de bir gizini açmaz. Fakat farklı olan bir şey vardır ki, modern teknik olarak gizini açma, *poesis* anlamında bir öne çıkma değildir. *Poesis* anlamında öne çıkma *tekhne* ile ilgilidir. Oysa modern teknik olarak gizini açma *praxis*’tir. Hâkim olan gizini açma modern bilim yaklaşımında olduğu gibi doğaya meydan okumaktır, ona hâkim olmak, depolamak demektir. Modern teknik tarafından doğa el-altında-duran haline getirilir, nesneleştirilir. Modern teknik varolanı açığa çıkartmak yerine, onu denetlemeyi ve belirlemeyi seçer. Doğanın enerjilerine meydan okuyan bu yükümlü kılış çözmek ve dışarı çıkartmak anlamında zorlamadır. Ren Nehri üzerindeki hidroelektrik santrali, nehri su basıncı sağlamakla yükümlü kılar. Ren Nehri bir emir kulu haline getirilir. Sanki nehir santral için var hale gelir. İki farklı yaklaşımla bakarsak, bir elektrik santrali için Ren Nehri ve Hölderlin’in şiirinde adı geçen Ren Nehri arasındaki farkı görebiliriz. Diğer yandan görmek için Ren Nehrinin gezilmesi de yalnızca nesneleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Heidegger, “kendi gizini açanı el-altında-duran olarak düzenlemek için oraya toplayan meydan okuyucu talebi, çerçeveleme (Ge-stell)” (-1998, s.62) olarak adlandırıyor. Ona göre teknolojinin esası, modern tekniğin özü *çerçeveleme*’dir. Modern teknoloji, varolanın çerçeveleme olarak varolanın üstünü örtmektedir. Çerçeveleme insanı nesneyi emrinde görmeye iter, ona dünyanın efendisi olduğu dürtüsünü yaşatır. Yani *Varlık*’ı özne metafiziği içinde yoğurup, her şeyin merkezine insanı ve onun bilgisini koyarak *Varlık*’ı insanın ürünü ve yaratısı haline getirir. *Varlık* insanın belirlediği, bildiği bir nesne haline gelir. Yunanlıların *hypokaimenon*’u *subjectum*, *tekhne*’si çerçeveleme haline gelmiştir. Çerçeveleme, varolanın el-altında-duran olarak kendisinin gizini açma tarzıdır ve insan çerçevelemenin özsel alanı içerisinde durur.

Çerçeveleme, tekniğin özüdür. Varolanları el altında, hazır olan olarak çerçeveler ve bu şekilde nesnelere düzenler, sistemleştirir, kategorik bir düzene sokar. Bu bir şekilde günümüz düzeninde varolan sistem, düzen vs. gibi kavramlara da yol açmaktadır. Çerçevelemenin ötesi bu şekilde insanın de nesne haline gelmesidir. *Varlık*'a yabancılaşan insan, kendisini de çerçevelemenin içinde bulur ve özünden uzaklaşır. Çerçevelemenin en tehlikeli hali şudur ki, “gizinden çıkmış olan şey, insanı nesne olarak değil de, daha çok münhasıran el altında olan olarak ilgilendirir ilgilendirmez ve insan nesnesizliğin ortasında yalnızca el-altında-duranın düzenleyicisi olur olmaz, aynı andan insan düşüşün en uç noktasına iner; yani insan kendisinin el-altında-duran olarak ele alınacağı noktaya iner.”(-1998, s.71) Nesnelere efendisi olan insan, her şeyin kendi ürünü olduğu yanılgısına düşerken her yerde kendisi ile karşılaşmaya başlar. Diğer yandan çerçeveleme'yi kavrayamayan, kendi varlığının farkında olmayan insan hiçbir zaman kendisi ile karşılaşamaz. Çerçeveleme insanın hakikate ulaşmasını engeller. Bu insan için tehlikedir. Özne insan çerçevelemenin tehlikesinden kaçamayacaktır. İnsan da el-altında-duran haline gelmektedir. “İnsan Kaynakları” kavramı bunu göstermez mi, insan da bir kaynak haline getirilmiştir.

Çağımız insanı bu çerçevelemeden kurtularak kendi varlığına ve *Varlık*'a dönmelidir. Kendi varlığına dönmenin yolu da otantik Dasein'a ulaşmaktır. *Varlık*'ı özgürleştirebilmektir. Nasıl özgürleşebilir *Varlık*? Bunun yolu yine modern teknik içerisinde gizlidir. Hem tehlike hem de koruyucu güç ondadır. Tekniğin özüne ulaşmak gerekir. İnsan tekniğin özündeki tehlikeyi görebildiği gibi kurtarıcı gücü de bulabilir.

“Bütün bunlara ulaşabilmenin yolu, görünürde hep öncelikli ve acılmış gibi duran ‘Ne yapmalıyız?’ sorusundan önce ‘Nasıl düşünmeliyiz?’ sorusunu sormaktan geçer. Çünkü düşünme, asıl ele alıştır. Ele alış ise varlığın özüne eli uzatmak demektir.”(-1998, s.50) Düşünmek ise dil'de olur.

Heidegger tehlikeden kurtuluşla ilgili olarak Hölderlin'in bir şiirinden yola çıkıyor.

“Was das Gefahr ist, wachst

Das Rettende auch.”

“Tehlikenin olduğu yerde

Koruyucu güç de serpilip gelişir.” Hölderlin.

Heidegger Ve Sanat

“Anlamı açığa vuran her düşünce şiiirdir.” M. Heidegger (HEIDEGGER 2008, s.101)

Heidegger’in Hölderlin’den alıntıladığı bu dizeler ne anlama gelmektedir? “Koruyucu güç” nedir? Bu sorunun cevabı Heidegger’in teknoloji ve sanata bakış açısında gizlidir. Heidegger’in sanatı temel alarak cevaplayacağı bu soruda sanat, Antik Yunan sanatıdır. Modern sanat anlayışı bize bu sorunun cevabını vermez. Koruyucu güce ulaşmanın yolu Antik Yunan sanatında ve *tekhne-alethia* kavramında gizlidir. Çünkü burada sanat eserini nesne, şey olarak gören modern anlayıştan bir kopuş vardır. Sanat eseri nesne olmayarak ayrı bir yerde durur.

Şimdi Hölderlin’in dizelerine kulak verirse, koruyucu gücü ortaya çıkaran tehlike çerçevelemedir ve tehlikenin tehlike olarak durduğu yerde çare bulunur. Koruyucu gücün ortaya çıkması, serpilip gelişmesi ne anlama gelir? Bu sorunun cevabı tabii ki tehlikenin kendisinde gizlidir. Şöyle ki, tehlikenin getirecekleri yani dünyanın dünya olarak olup bitecek olması, şeyin şeyleşecek olması varlığın özünün ortaya çıkışının yaklaşması demektir. Çünkü Hölderlin’in dediği gibi koruyucu güç tehlikenin, yani tekniğin özü olan çerçevelemenin içinde gelişir. Yani tekniğin mevcudiyete çıkması koruyucu gücün ortaya çıkışını da içinde barındırır. Bu durumda, koruyucu gücü yakalayabilmek şuna bağlıdır: tekniğin ortaya çıkışını düşünüp, tartmak, sürecin farkında olmak. Tekniğin gizini açmasından pay alan insan, sürecin farkına varan insan olacaktır. İnsanın hakikatin mevcudiyete çıkmasındaki rolü bu paydır. İnsanın özü, içe bakış yolu ile *ontik** varlığından sıyrılarak, kendisinden uzaklaşarak içindeki hakikatin özü ile birleşmiş olur. Bu rolü gerçekleştiren insan, koruyucu gücün ortaya çıkmasını da görünür hale getirmiş olur. Tekniğin özü aydınlanır, bu durumda insan Varlık’ın hakikatinin reddedilmekte olduğunu anlar. Fakat tek başına insan bu şekilde tehlikeyi bertaraf edemez, yine de insani düşünüm koruyucu gücün daha yüksek bir öze sahip olması gerektiğini kavrayabilir. İnsan olanı düşünüp deneyimlemediği sürece olacak olana asla ait olamaz. İnsanın sorması gereken soru, tekniğe ilişkin olarak gizini açmaya ve gizinden çıkmaya, yani hakikatin mevcudiyete çıkmasına ilişkin sorudur. Bu da sanat ve *tekhne* kavramları ile ilgilidir.

* Heidegger’e göre Dasein’in ontik ve ontolojik iki varoluşu vardır. Ontik varoluş gününbirlik yaşam içerisindeki insanın nesne olarak varoluşudur. Ontolojik varoluş ise Heidegger’in olması gerektiğini savunduğu varoluş tarzı olup, Varlık’ın açığa çıkmasını sağlayandır. Ontolojik Dasein nesnelere ilişki içerisinde Varlık’ın gizinin açığa çıkmasını sağlar ve bunun farkına varabilir.

Antik Yunan'da *tekhne* dediğimiz şey yalnızca teknik olarak tanımlanmazdı. "...hakikati pırıl pırıl görmenin görkemi içerisinde öne çıkararak gizini-açmaya da *tekhne* adı verilirdi... Hakikat olanın güzel olan içerisinde görünüşe çıkması *tekhne* diye adlandırılırdı. Güzel sanatların *poiesis*'ine de *tekhne* adı verilirdi."(-1998, s.79) Grekler gerçek anlamıyla sanatla uğraşarak gizini açmanın doğruna çıktılar. Onların sanatı yalnızca *tekhne* olarak adlandırılıyordu. Sanat gizini açma olarak hakikate (*alethia*) ulaşmaktı; hakikatin hüküm sürmesini ve güvencede tutulmasını sağlayandı. Gizini açma olarak sanat güzel sanatlarda, şiirde ve asıl olarak poetik olan her şeyde hüküm sürüyordu. Heidegger'e göre 'poetik olan hakikat olanı içinde taşır.'

Diğer bir mitolojik yaklaşım ise Antik Yunan sanatının tanrıçası Athena ile ilgilidir. Atina'da, kentin ve Attika topraklarının koruyucusu savaş ve akıl tanrıçası Athena. "*Homeros Athena için polümetis, yani çok bilir ve çok yönü öğüt veren sıfatını kullanır.*"(HEIDEGGER 1997, s.12) Bu mitolojik olarak şu anlama gelmektedir: insanların bir şey oluşturduğu, dönüştürdüğü, ürettiği her yerde Athena vardır. Bu eylemlerin içerisinde beceri, zanaat, yetenek vb. kavramlar saklıdır. "Becerisini, davranışını ortaya koyabilen, yaptığı işi bilen herkes bir *tekhne*'dir. Bu adlandırmayı elişçisi olarak çevirirsek anlamı sınırlandırmış oluruz. Yapı ve biçim, yontu üretenlere de *Techniten* diyoruz. Böyle diyoruz, çünkü onların uğraşları da *tekhne* denilen anlayış tarafından yönetilmektedir."(1997, s.13) Daha önce de gördüğümüz gibi *tekhne* bir bilme biçimidir. Burada da insanın yapacağı çalışmayı biçimlendirmeden önce görebilmesini, gözünde canlandırması anlatılmaktadır. Bu çalışma bilim, şiir, felsefe vs. olabilir. Sanat da *tekhne*'dir fakat teknoloji değildir.

Sanat *tekhne* olarak bir bilgi alanı içinde bulunmakla birlikte, henüz varolmayanı, görülmemiş olanı görmek, gördüğünü algılanır duruma getirmek anlamına gelir; bu anlamıyla *tekhne*'dir. Bu durum, sanat ve sanatçı, el sanatı ve zanaatçı için de kullanılabilir ve ayrıntılı bir biçimde bilmek görebilmek hakikat-*alethia* içinde olabilmek anlamına gelir. "Yunancada açıktaki her şeye, özgür olanın süregiden özgürleşimine *alethia*, yani açılış denir."(1997, s.27) "a" olumsuz ekinin "lath" örtük kalan, saklı kalan anlamındaki Yunanca sözcüğe eklenmesiyle oluşan *alethia* oluş olarak oluş, örtük olanın açığa çıkışı, anlamına geliyor. O bir esin gerektirir ve bu esin de tanrıça Athena'dan gelmektedir. Athena insanın ortaya koyacağı şeyi önceden görür, yunanlılar buna *physis* demektedir. Daha sonra bu kavram Romalılarda ve modern zamana değin *natura* olarak adlandırılarak değişmiş ve eski anlamını yitirmiştir. Oysa Antik Yunan sanatı *physis* ve *tekhne*'yi içinde barındırmaktadır.

Heidegger sanat işini *physis* ve *tekhne* çatışması içerisine yerleştirir. Grekler *physis*'i sadece güneşin doğuşu, denizin dalgalanması, bitkilerin büyümesi, insanın ya da hayvanın doğması gibi doğal olayların toplamı olarak değil, bütün bunları ortaya çıkaran, görünebilir kılan Varlığın kendisi olarak yaşamışlar; Varlığı da doğal olgulardan değil, temel şiirsel ve düşünsel yaşantılardan geçerek öğrenmişlerdir. Bu yüzden Varlık hem yeryüzünü hem cenneti, hem taşı hem bitkiyi, hem hayvanı hem insanı ve insan tanrıların üreticisi olarak tarihi de içerir. *Physis* bütün bunları ortaya çıkaran bir güç ve bu gücün etkisiyle süregiden bir oluşturdur. (1997, s143)

İnsan da bu dünyadaki varlığına yine *Varlık* tarafından atılmış olup, yaptığı her şeyde *Varlık*'a doğru yol alır. İnsan inşa etme, yapma etme süreçleri sonunda kendine açılan şeylerden gelenlerle *Varlık*'a ulaşmalı, kendisini bulabilmeli, kendisini bilmelidir. “Bütün bunlar belirli bir alanda verili olanın ötesine götüren, *physis* içinde ve ona uygun şekilde ortaya çıkarmanın (*poiesis*) bir türü olan bilgi anlamındaki *tekhne* içinde toplanır.” (1997, s.144) Fakat *tekhne*'deki bu öne çıkmanın temeli insanda yatar. İnsan *tekhne*'de bir şeyin ortaya çıkmasında yardımcı olan diğer öğelerle birlikte etkindir. Sanat yapıtında da birlikte etkin olma geçerlidir.

Ayrıca sanat yapıtının en önemli özelliği yaratılmış olmasıdır. Bir yapma-etme sürecidir, fakat farklı bir süreçtir. Yaratımın içinde ortaya çıkarma *poiesis* olarak yaratıcılık vardır. Hakikatin ortaya çıkması yaratımın doğası ile birlikte düşünülerek anlaşılabilir.

“*Hakikati ortaya çıkaran şiirsel olandır.*

Özünde esin olan bütün yaratılar insanın yeryüzünde tutunmasına tanıklık edebilmemizi sağlayan biçimlerdir... Çünkü esin (*poesie*) en geniş anlamı ile yani şeylerin dil ve sözcüklerle içsel ilişkisi olarak düşünülürse, varolanların kendilerini ilk kez ne iseler öyle gösterdikleri açık bir yer yaratır. Dil ki, özünde şiirdir, varolanları adlandırdığında onları hemen söze ve Varlık'a kavuşturur. Şeyleri varlıklarından çağırarak, varlıkları adına görevlendirir. Burada, hakikati gören yazgı olarak Varlık örtülü de kalsa, şiir dünyanın yazgısının habercisidir. (1997, s.145-146)

Heidegger sanatı *physis* ve *tekhne* çatışması içine yerleştirirken, yeryüzü ve dünya çatışmasına işaret etmektedir. “*dünya ve yeryüzü varlık açısından birbirinden farklıdır ama asla birbirinden ayrılmazlar. Dünya kendini yeryüzünde kurar, yeryüzü de dünyada yükselir.*”(HEIDEGGER 2007, s.39) Bu özünde tamamen hakikat olmayan ile örtülmüş hakikat çatışmasıdır. Hakikat bu çatışma içinde kendini gösterir. Hakikat aydınlık ve gizlenmenin kavgası içerisinde kendini gösterirken yeryüzü de dünyadan yükselerek açığa

çıklar. Logos, Latince çevirisi olan ‘*animal rationale*’den kurtulur ve yeniden *physis* egemen olur. Sanatın bu çatışma içinden varolması da dünya ile ilgili olmasından kaynaklanır. Sanat dünya içinde kurulur. Dünya ile ilişki kurar, onu ifade eder ve bunu yayar. Sanat yeryüzünü yeryüzü olarak bırakır, olduğu gibi açığa çıkarır, onu olduğu gibi tanımlar, yok etmez. Bu yeryüzünün özgürleşmesidir. Sanat eseri bir dünya kurarak ve yeryüzü üreterek, bütünde varolanın açıklığını yani hakikati gözler önüne serer.

Sanat yapıtı yalnızca yaratıcılıkla anılması gerekendir, birisine ait olan değil. Ayrıca sanat yapıtı izleyicisi, alıcısı da burada isimsiz olmalıdır. O yalnızca, açığa çıkana tanıklık etmeli, açığa çıkışın içinde yer almalıdır. Bütün bunlar öznenin olmadığı bir anlayışı tanımlamaktadır. Sanat yapıtı öznesiz bir şekilde, varoluşla, tarihle ilişki kurar. Sanat yapıtları dâhil, insan elinden çıkan tüm yapıtlar bu anlamda bize bilgi verir.

Örneğin, VanGogh’un ‘eski pabuçları’ şeyin şey, aracın araç, işin iş oluşunu taşır ve anlatır. Yani pabuçlar, hakikatte oldukları gibi, Varlıklarının hem bütün açıklığı hem de örtüklüğü ile varolurlar. Eski pabuçları giydiği öne sürülen köylü kadına göre, pabuçlar kullanıldıkları için vardılar. Fakat resme bakan biri, köylü kadının içinde bulunduğu ve ilişkide olduğu dünyasını, kaygılarını, mutluluklarını görebilir. Ve resimde varolanın Varlığı sürekliliğe, sarsılmazlığa, ışıltıya ulaşır. Heidegger’e göre sanat işi böyle görüldüğünde nesne olmaktan uzaklaşır; özneler önünde de hiçbir şekilde emre amade hale gelmeyen, nesneleşmeyen bir dünya kurar. Bunları öznel bir tanımlama ya da resmi öznel bir yansıtma olarak düşünmek en kötüsünden kendini yanıltmaktır. (HEIDEGGER 1997, s.147)

Günümüz modern sanatı bu birlikteliği içinde barındırmakta mıdır? Modern sanat küresel dünyanın özelliklerini taşımakla birlikte, teknoloji tarafından yönlendirilmektedir. Bilimsellik anlayışı sanatı da etkisine almıştır. Modern özne de bu anlayışın merkezinde yer almaktadır ki endüstri toplumunun temeli özneliktir. İnsanın bütünüyle kendi çevresinde döndürdüğü bu dünyanın kapanına kısıldığını fark etmesi nasıl sağlanabilir? Bize yeniden bir Athena mı gereklidir?

Heidegger hakikati sanatın alanına ait görmektedir. Ve bunu, hakikatin Grek şiir ve trajedilerinde apaçık olduğunu söyleyerek destekler. Olması gereken sanat eseri ise bize yeni bir dünya kuran ve bunu kalıcı hale getirendir. Taş parçasından yapılan bir balta ve bir mabet düşünelim. Bu ikisi arasındaki fark baltanın kullanım olarak, yapıldığı malzemeyi hizmete sunmasıdır. Öte yandan mabede baktığımızda sürekli olarak yapıldığı malzemeyi bir ortaya

çıkariş görünmektedir. Mabet kendini ortaya koyarak, taşın tüm özelliklerini gözler önüne sermektedir. Bu eserin “*dünya teşkil ederek dünyayı üretmesidir... Eser ortaya çıkar ve yeryüzünü bir dünyanın açılımına götürür. Eser yeryüzünü yeryüzü kılar.*” (HEIDEGGER 2007, s.37) Yeryüzünü değiştirme, el altında bulundurma çabası gütmmez; doğayı olduğu gibi bırakır. Sanat doğada gizil duranın, örneğin bir taşın içindekinin gizinden çıkarılmasıdır, bir mabede dönüştürülmesidir. İşte bu *alethia*’dır. Heykeltıraşın taşı tüketmemesi, şairlerin sözcükleri değiştirmemesi ya da ressamın renkleri yok etmemesidir bu; tersine onlar olanın olması gerektiği gibi kalması için çabalarlar.

Özne ve öznelliğin getirdiği bencillik içerisinde bu anlamıyla sanattan bahsetmek zordur. Eski bir sanat eserinden bahsedelim, bu eser günümüzde tabii ki üzerinde sanat uzmanları tarafından uğraşılan bir şeydir. Fakat bütün yapılanlar eserin nesne anlamında kullanımı üzerine gerçekteşmektedir. Fakat bu yapılanlar eserin varlığını oluşturanlar değildirler. Gerçek anlamıyla eserin varlığı Heidegger’in bahsettiği hakikate ulaşmayı sağlamaktadır. Hakikate yeniden ulaşmanın yolu düşünce ve düşünümdür fakat bu öznelci bir düşünme olmamalıdır. Özne ve nesneyi birbirinden ayıran modern zaman yaklaşımı hakikate ulaşmak

için özne ve nesneyi tekrar birleştirmelidir. Çünkü sanat eseri bir nesne olmayıp, dünyasız ve yurtsuzdur.

Sanat nasıl kurtarıcı olabilir? Sanat yapıtı ortaya koymak, yeni bir şey kurmak demektir. Ortaya konan modern dünya insanın her şeyi nesneleştirdiği gibi bir nesne olamaz. Bu bir sorgulama, bir farkına varma sonucu ortaya konandır. Bir yapma, ortaya koyma olarak şeyi tüketmek üzere değil, varoluşuna uygun olarak kullanma anlamına gelir. Sanat dünyayı tüketmez, olduğu gibi bırakarak ortaya koyar.

Hakikatin okunması nasıl gerçekteşmektedir? Bunu sağlayan dil’dir. Bütün sanatlar dil sanatının bir çeşididir. Fakat sanat olarak, varolanın aydınlanması ve gizlenmesi hakikat, şiirleştirilerek gerçekteşir. Heidegger’e göre dil eseri yani bir anlamda edebiyat, sanatların bütünü içerisinde özel bir yerdedir. Bunun için gerekli olan ise dilin doğru kavramlarının kullanılmasıdır. Doğru kavramları kullanmak daha önce de bahsettiğimiz gibi, bizi bir varolan olarak varolanı açığa çıkarır. Dilin olmadığı yerde varolanın açığa çıkması mümkün değildir. “Dil esas olarak varolanı adlandırır, bu adlandırma varolanı dile getirir ve onu görünür kılar. Adlandırma varolanı varlıktaki oluşa atar. Böyle söylemek aydınlatmanın bir tasarımıdır.”

(2007, s.64) Bu şekilde söylemek de edebiyattır. Şiir ise dar anlamda edebiyat, daha da ötesi edebiyatın kökenidir. Eserin yaratımı ve korunması şiirseldir.

Heidegger'in alternatif hümanizmin dilin açılışı ile de ilgilidir. Dilin kendisinin bizi etkilediği bir açılmıdır, dilin açılışı. Çünkü dil Varlıkla ilgilidir, varolanlara Varlık isim koymuş gibidir. Ama bu insanların verdiği isimler gibi değildir. Biz dili kullanma aracılığına sahip değiliz. Dil bizi kullanmaktadır ve dilden pay alarak özgürleşebiliyoruz. Çünkü dil Varlığın açığa çıkmasını sağlayandır. Ve Varlığın açığa çıkması hakikate ulaşmaktır. Ve Heidegger'e göre bunu en iyi şiirde anlayabiliriz. Şiir, Varlık'ın kelimelerden taşarak gizini açmasını sağlar. Varlık gizini açtığı anda bir yandan da kendini gizler. İşte Varlık'ın kendini açışı *Dasein* için an'dır. İnsan o an'da *Dasein* olur.

KAYNAKÇA

- Çüçen, K. (2003), Heidegger'de Varlık ve Zaman, Asa Yayınları
Heidegger, M. (2007) Sanat Eserinin Kökeni, De Ki Basım Yayın
Heidegger, M.(1998) Tekniğe İlişkin Soruşturma, Paradigma Yayınları
Heidegger, M.(1998) Teknik ve Dönüş, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
Heidegger, M.(1998), Bilim Üzerine İki Ders, Paradigma Yayınları
Nalbantoğlu, H.Ü. (1997) Patikalar Martin Heidegger ve Modern Çağ, İmge Kitabevi
Towarnicki, F.(2008) Anılar ve Günlükler Martin Heidegger, İstanbul: YKY